

ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК АГРОЕКОСИСТЕМ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЇ «ЗЕЛЕНОГО ЗРОСТАННЯ» СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

І.П. Яцук

ДУ «Інститут охорони ґрунтів України»

Здійснено аналіз і порівняння традиційних моделей економічного розвитку сільського господарства, відповідно до яких охорона навколишнього природного середовища розглядається як тягар, який уповільнює прогрес, з моделлю «зеленого зростання», що уособлює зміну в парадигмі підходу до економічного прогресу, основу на екологічно збалансованому розвитку. Обґрунтовано, що у моделі «зеленого зростання» на передній план виходять заходи із захисту та збереження природних ресурсів, які можуть прискорити національний і глобальний економічний прогрес. Визначено, що «зелене зростання» сільськогосподарського виробництва неможливе без збалансованого розвитку агроєкосистем. Висвітлено, що стратегія «зеленого зростання» — це стратегія економічної системи, в якій інвестиції в екологічні ресурси та послуги стають рушійною силою економічного розвитку. У цій стратегії охорона навколишнього природного середовища розглядається як чинник прогресу. Визначено роль еколоґо-агрохімічного моніторингу в переході до «зеленого зростання» сільського господарства.

Ключові слова: агроєкосистема, ґрунт, «зелене зростання», збалансований розвиток, моніторинг.

Моделі, за якими досі розвивалось сільськогосподарське виробництво у світі, зумовлюють значні ризики для суспільства. Необдумане використання природного капіталу (ґрунтів, води), забруднення повітря призводить до незворотних змін в екосистемах. Найчастіше ці ризики виникають внаслідок порушень цілого спектра економічно важливих екосистемних зв'язків. Обмеженість або недостатня реалізація заходів, спрямованих на збереження цього капіталу, неминуче спричиняє зростання витрат на його заміщення. Важливо й те, що внаслідок порушення рівноваги в екосистемах знижується їхня можливість врегульовувати це зростання, що неминуче призводить до занепаду сучасного рівня споживання.

Глобальна фінансова криза, що розпочалась у вересні 2008 р. з банкрутства великих фінансових установ США, стала найглибшою фінансовою кризою з часів великої депресії, що призвела до глобальної рецесії, яка спричинила значне скорочення бізнесу, зростання безробіття і зменшення

державних доходів у багатьох країнах [1, 2]. Тому на сьогодні виникла необхідність зміни парадигми економічного зростання як в економіці загалом, так і в галузі сільськогосподарського виробництва зокрема. Необхідними є розроблення нових моделей виробництва і споживання, а також принципово інший підхід до визначення поняття «зростання» і виміру його результатів, де основною є екологічна складова розвитку [3].

Концепцію «Green growth» («Зелене зростання») було вперше висунуто на V Конференції міністрів охорони навколишнього середовища Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Сеул, 2005 р.) [4]. Ця Концепція стала новою соціально-економічною парадигмою, що ґрунтується на використанні чотирьох принципів:

- екоефективності, що передбачає максимізацію корисних властивостей товарів і послуг за одночасної мінімізації впливу на навколишнє природне середовище впродовж усього життєвого циклу продукції;
- ресурсозбереження — передбачає прийняття управлінських рішень з ураху-

ванням необхідності збереження природних ресурсів;

- єдності — передбачає узгодженість дій усіх суб'єктів національної економіки;
- міжсекторальності — означає залучення представників різних секторів суспільства до процесу прийняття рішень.

Так, дедалі більше країн на усіх континентах підтримують політику «зеленого зростання» як стратегію досягнення збалансованого розвитку.

Мета дослідження — аналіз та адаптація моделі «зеленого зростання» агровиробництва до місцевих умов, визначення еколого-агрохімічного моніторингу ґрунтів як інструменту переходу до «зеленого зростання» сільського господарства.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичну і методологічну базу дослідження становлять наукові праці відомих вчених з екології, економіки природокористування та сучасні дослідження щодо парадигми «зеленого зростання», за якою інвестиції в екологічні ресурси та послуги стають рушійною силою економічного розвитку. Охорона навколишнього природного середовища розглядається як чинник економічного зростання. У процесі дослідження застосовували абстрактно-логічний та аналітичний методи. Інформаційно-емпіричною та нормативною базою дослідження слугували міжнародні угоди, стороною яких є Україна, закони та нормативні документи, що регулюють екологічну безпеку агровиробництва, підтримання родючості земель та охорону навколишнього природного середовища.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У традиційних економічних моделях охорона навколишнього природного середовища розглядається як тягар, який уповільнює прогрес. Поява поняття «зеленого зростання» знаменує собою прогрес у парадигмі економічного розвитку. «Зелена модель» зростання переконує, що заходи із охорони та збереження природних ресурсів можуть прискорити національний та глобальний економічний прогрес. Отже,

«зелене зростання» — це стратегія перетворення економічної системи, в якій інвестиції в екологічні ресурси та послуги стають рушійною силою економічного розвитку, і охорона навколишнього природного середовища розглядається як чинник економічного зростання [5].

За останні 40 років масштаби світової економіки збільшилися утричі, а кількість населення зросла більш ніж на 3 млрд осіб. Однак економічне зростання спричинило значне забруднення навколишнього природного середовища і виснаження природних ресурсів. Якщо глобальний розвиток суспільства буде продовжуватись відповідно до сучасної моделі зростання та управління природними ресурсами, це може призвести до світової екологічної та економічної криз. Нині визначено чотири глобальних проблеми: зміни клімату, біологічне різноманіття, забезпечення прісною водою та вплив забруднення на здоров'я людини. Їх розв'язання безпосередньо залежить від моделі розвитку сільського господарства. Для продовольчого забезпечення зростаючої кількості населення планети, відповідно до сучасної парадигми розвитку сільськогосподарського виробництва, у найближче десятиліття очікується розширення частки сільськогосподарських угідь та виснаження їх родючості.

Виходом із ситуації, що склалася на глобальному рівні, може стати стратегія «зеленого зростання», основою якої є три головні принципи: оцінка і висунення на перший план екосистемних послуг; забезпечення зайнятості населення завдяки створенню «зелених» робочих місць; розробка відповідної політики використання ринкових механізмів для досягнення збалансованого розвитку. Сільському господарству належить першість за впливом на «зелене зростання», яке, своєю чергою, впливає на сільське господарство. Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначено вплив сільського господарства на «зелене зростання» та внески «зеленого зростання» у сільське господарство [6].

Вплив сільського господарства на «зелене зростання».

Економічні внески сільського господарства у «зелене зростання» полягають у тому, що воно буде під загрозою, якщо сільськогосподарський сектор не буде в змозі забезпечити належний обсяг продуктів харчування для зростаючої кількості населення земної кулі.

Екологічні внески. Сільське господарство забезпечує широкий спектр екологічних послуг, які мають важливе значення для «зеленого зростання», насамперед для пом'якшення негативного впливу змін клімату завдяки уловлюванню діоксиду вуглецю [7, 8].

Хоча частка прямих викидів парникових газів від сільського господарства становить близько 10–12% від загального обсягу, сільськогосподарський сектор має потенціал для компенсації викидів із інших секторів. Передбачається, що збільшення поглинання CO_2 з атмосфери завдяки зв'язуванню вуглецю у ґрунті і рослинами має потенціал для компенсації близько 20% викидів у світі від застосування викопного палива. Проте це залежить від удосконалення управління ґрунтами, зокрема, емісія діоксиду вуглецю з ґрунту в атмосферу може перевищувати його поглинання через неналежні методи ведення сільського господарства. Оскільки на сільське господарство у світі припадає 37% від загального обсягу використання земель, йому належить ключова роль у збереженні екосистем, які служать основою для «зеленого зростання». Сільське господарство впливає на навколишнє природне середовище в частині забезпечення управління земельними та водними ресурсами, охорони довкілля, боротьби з повенями, підтримання біорізноманіття, а також формування і захисту ландшафтів. Сільськогосподарське управління земельними ресурсами є позитивним механізмом у розвитку сортів рослин, порід тварин, лісових масивів і болотних екосистем.

Соціальні внески. «Зелене зростання» не може бути реалізоване без глобальної продовольчої безпеки в аспекті адекватних

поставок продовольчих і сільськогосподарських товарів для харчування зростаючої кількості населення планети.

Вплив «зеленого зростання» на сільське господарство.

Економічні внески. «Зелене зростання» може підвищити економічну віддачу від фермерів завдяки ефективному використанню виробничих ресурсів і розширеному управлінню ресурсами. Хоча екологічні заходи можуть уповільнити виробництво сільськогосподарської продукції в короткостроковій перспективі, вигоди екологічної ефективності повинні забезпечити довгострокові економічні очікування.

Екологічні внески. Довгострокова продуктивність сільськогосподарського сектора безпосередньо залежить від раціонального використання бази природних ресурсів. Поліпшення управління водними ресурсами, у т.ч. збереження зрошувальної води, збереження і повторне використання осадів стічних вод, дає можливість для збільшення державних і приватних інвестицій у сільське господарство, підвищення врожайності сільськогосподарських культур за допомогою комплексних методів боротьби зі шкідниками, бур'янами та хворобами рослин на основі природних біологічних процесів.

Зменшуючи тиск на ресурси навколишнього природного середовища, «зелене зростання» знижує екологічні ризики і витрати. Посилення екологічних зв'язків у сільському господарстві завдяки «зеленому зростанню» підвищує стабільність управління цими ризиками. Втрати матеріальних запасів, сільськогосподарських культур та інших активів можуть бути обмежені завдяки раціональному використанню ресурсів навколишнього природного середовища.

Соціальні внески. Продумане управління сільськогосподарськими ресурсами на основі «зеленого зростання» забезпечить: підвищення життєздатності сільської економіки і соціального добробуту; зростання сільськогосподарської зайнятості і доходів від органічного сільського господарства. Крім того, розвиток екотуризму є перспек-

тивним напрямом для фермерів і місцевих громад [9].

Збалансований розвиток агроєкосистем — необхідна умова «зеленого зростання» та продовольчої безпеки.

Сільське господарство — головне джерело забезпечення людства продуктами харчування, а ґрунт є основним засобом виробництва у сільському господарстві. Позитивна роль сільського господарства полягає у тому, що рослини поглинають парникові гази, а це забезпечує збереження біорізноманіття природних ландшафтів, сприяє запобіганню повеням і зсувам [10]. Разом з тим сільське господарство — одне з основних джерел забруднення навколишнього природного середовища поживними речовинами, такими як азот і фосфор, унаслідок втрат від використання добрив за інтенсивних технологій та нераціонального ведення галузі тваринництва. Відходи поживних речовин та залишки пестицидів надходять у поверхневі води та потрапляють до харчового ланцюга. Отже, сільське господарство не лише забезпечує людство основним засобом існування — їжею, але й чинить екологічний тиск на навколишнє природне середовище і людину. Цей вплив залежить від характеру, масштабу та інтенсивності агровиробництва, від агроєкологічних чинників, кліматичних умов, стану водних ресурсів, економічних тенденцій і державної політики [11].

До негативних наслідків відносяться деградація ґрунтів, забруднення води та повітря, знищення природних місць проживання та втрата біорізноманіття. Ці негативні наслідки порушують баланс у сільському господарстві, спричиняють зниження його продуктивності, зрештою — втрати продовольчих ресурсів. На світовому рівні визнано, що проблема деградації ґрунтів та їх охорони набула глобального масштабу. Міжнародна спільнота з кожним роком дедалі більше приділяє уваги їх розв'язанню. У 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро з метою запобігання подальшому опустелюванню і деградації ґрунтів започатковано Конвенцію про бо-

ротьбу з опустелюванням. Україна приєдналась до цієї конвенції. Вплив людини на ґрунти сягає критичних масштабів — вони перестають виконувати свої важливі функції. Більшість провідних країн світу: США, Німеччина, Франція, Канада вже дійшли згоди вирішувати ці питання на державному рівні, що забезпечить ефективність результату.

У формуванні умов для сталого розвитку агроєкосистем важливою ланкою є організація системи агроєкологічного моніторингу, завдання якого — збирання, опрацювання, накопичення та передача інформації про стан агроєкосистеми і динаміки зовнішніх чинників, що впливають на її структурно-функціональні показники, з наступним аналізом інформації, моделюванням і прогнозуванням можливих сценаріїв розвитку у часі і просторі, обґрунтуванням управлінських рішень щодо збереження та відновлення основних природних ресурсів — ґрунтів, води і біоти. Для моніторингу прогресу у напрямі «зеленого зростання» ОЕСР пропонує такі індикатори:

- зміни концентрації органічної речовини ґрунту;
- зміни у балансі і концентрації поживних речовин.

Баланс поживних речовин є індикатором збалансованого розвитку агроєкосистем, він може вказувати на рівень потенційного забруднення ґрунту, води і повітря надлишками поживних речовин або недостатню їх кількість для отримання врожаю. Це концентрація азоту і фосфору, виражена як валовий баланс азоту і фосфору на 1 га земель сільськогосподарського призначення.

Відповідно до законодавства України, регулювання у сфері охорони ґрунтів здійснює держава. З метою контролю за станом родючості ґрунтів Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мін-агрополітики) через уповноважений орган — ДУ «Інститут охорони ґрунтів України» («Держґрунтохорона») здійснює національний моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення шляхом проведення агрохімічної паспортизації земель. Цей захід передбачає з періодичніс-

тю у 5 років визначати родючість ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення та аналізувати її динаміку в часі, прогнозувати зміни, приймати об'єктивні управлінські рішення.

Відповідно до Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затвердженого наказом Мінагрополітики від 26.02.2004 № 51, ДУ «Держґрунтохорона» є установою, яка проводить еколого-агрохімічне обстеження сільськогосподарських земель. Суцільне агрохімічне обстеження земель здійснюється в Україні вже 50 років. З початку створення у 1964 р. зональних агрохімічних лабораторій Указом Президента України від 02.12.1995 № 1118/95 «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення» запроваджено агрохімічну паспортизацію та агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки, зразок якого затверджує Мінагрополітики. Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначено, що агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення є одним із заходів державного контролю за їх використанням та охороною.

Основним завданням агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення є визначення показників якісного стану ґрунтів та їх зміни внаслідок господарської діяльності.

На сьогодні до ДУ «Держґрунтохорона» входить 23 атестованих випробувальних лабораторій у кожній області України, з яких 6 — акредитовані відповідно до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025, гармонізованих до міжнародних стандартів. Загалом, агрохімічна паспортизація проводиться за турами обстеження. Відповідно до нормативних документів тур триває впродовж 5 років, тобто земельні ділянки обстежуються один раз на 5 років, що з огляду на особливості проходження ґрунтових процесів цілком достатньо для фіксування та вивчення змін якісних показників ґрунтів. До агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки заносяться понад 20 показників якісного стану ґрунту залежно від ґрунто-

во-кліматичної зони, а також агрохімічна і еколого-агрохімічна оцінка ґрунту поля у балах.

Показники ґрунту, внесені в агрохімічний паспорт поля земельної ділянки, дають змогу відстежувати зміни якісного стану ґрунту і у такий спосіб контролювати якість землекористування, визначати втрачені родючості ґрунту, прогнозувати подальші зміни ґрунтового покриву. Агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки — єдиний юридичний документ, який відображає реальний стан ґрунтів і його зміну в часі та є основою для державного контролю за використанням земель.

Матеріали агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення нині використовуються для:

1. Аналізування стану ґрунтів і розробки сільгоспвиробникам індивідуальних рекомендацій з раціонального і ефективного їх використання.

2. Розроблення і впровадження науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтоохоронних заходів.

3. Розрахунку оптимальних доз внесення органічних та мінеральних добрив під прогнозовану врожайність, що забезпечують максимальний рівень рентабельності та мінімальне навантаження на довкілля.

4. Розрахунку з урахуванням листової діагностики, оптимальних доз мінеральних добрив для ранньовесняного підживлення озимих культур.

5. Виготовлення проектно-кошторисної документації на проведення хімічної меліорації земель та культивування сидеральних культур.

6. Відстеження рівнів забруднення радіонуклідами земель, що потрапили в зону впливу аварії на ЧАЕС, розроблення пропозицій стосовно залучення цих земель у господарський обіг.

7. Контролю за забрудненням ґрунтів важкими металами і залишками пестицидів та підготовки пропозицій зі зниження їх «консервування».

8. Визначення малопродуктивних та деградованих земель для подальшого їх «консервування».

9. Впровадження системи «точного землеробства».

10. Підготовки висновків під час визначення та створення сировинних зон для виробництва продукції дитячого та дієтичного харчування.

11. Отримання дозволу на зняття верхнього родючого шару ґрунту.

12. Наповнення суб'єктів Державного земельного кадастру даними про якісний стан земель, що дасть можливість визначити їх реальну вартість.

13. Створення та ведення інформаційних банків даних про якісний стан ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення та інформаційно-аналітичної системи для розроблення заходів у сфері охорони родючості ґрунтів.

14. Підготовки та видання «Періодичної доповіді про стан ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення України».

ВИСНОВКИ

Суцільний еколого-агрохімічний моніторинг є важливою умовою сталого розвитку агроєкосистем. Аналіз інформації щодо прогресу у напрямі «зеленого зростання» за індикаторами ОЕСР — змінами концентрації органічної речовини ґрунту, балансу і концентрації поживних речовин та забруднювачів дає можливість моделювання і прогнозування сценаріїв розвитку агроєкосистем у часі і просторі, прийняття керівних рішень щодо збереження та відновлення основних природних ресурсів — ґрунту, води і біоти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Torbat A.E. Global financial meltdown and the demise of neoliberalism [Електронний ресурс] / A.E. Torbat // Montreal: Center for Research on Globalization. — 2008. — Vol. 13, No. 10. — P. 2008. — Режим доступу: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10549>
2. Захарова Т.В. «Зеленая» экономика как новый курс развития: глобальный и региональный аспекты / Т.В. Захарова // Вестн. Том. гос. ун-та. — 2011. — № 4 (16). — С. 28–38. — (Серия: Экономика).
3. Nanto D.K. The global financial crisis: Analysis and policy implications [Електронний ресурс] / D.K. Nanto // Diane Publishing. — Режим доступу: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL34742.pdf2009>
4. Основные тенденции и мероприятия на региональном уровне: регулирование процесса глобализации [Електронний ресурс] / E/ESCAP/1337. — May, 2005. — Режим доступу: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/254656/E_ESCAP_1337-RU.pdf
5. OECD. Publishing. OECD environmental outlook to 2030 [Електронний ресурс] / Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/env/indicators.outlooks/40200582.pdf>
6. Stevens C. Agriculture and Green growth [Електронний ресурс] / C. Stevens // Report to the OECD, 2011. — 40 p. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/greengrowth/sustainable-agriculture/48289829.pdf>
7. Payments for Environmental Services within the Context of the Green Economy [Електронний ресурс] / Natural Resources Management and Environment Department Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2010. — 24 p. — Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-al922e.pdf>
8. Anita W. Climate Change and Agriculture Impacts, Adaptation and Mitigation: Impacts, Adaptation and Mitigation [Електронний ресурс] / W. Anita, M. Dominic, A. Neil. — OECD publishing, 2010. — 135 p. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/greengrowth/climate-change-and-agriculture-9789264086876-en.htm>
9. OECD. Environmental Performance of Agriculture in OECD Countries since 1990 [Електронний ресурс]. — 2008. — 210 p. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/tad/sustainable-agriculture/44254899.pdf>
10. OECD-FAO. Agricultural Outlook [Електронний ресурс] / OECD Publishing, Paris. — 2012 p. — Режим доступу: http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2012-en
11. Organisation for Economic Cooperation and Development [Електронний ресурс] // OECD Compendium of Agri-environmental Indicators. — 2013. — Режим доступу: <http://www.oecd.org>

REFERENCES

1. Torbat, A.E. (2008). Global financial meltdown and the demise of neoliberalism. *Montreal: Center for Research on Globalization. globalresearch.ca*. Retrieved from <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10549> [in English].
2. Zaharova, T.V. «Zelenaya» ekonomika kak novyy kurs razvitiya: globalnyiy i regionalnyiy aspekty

- [«Green» economy as a new course of development: global and regional aspects]. (2011). *Vestnik tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika – Bulletin of Tomsk State University. Economy*, 4, 16, 28–38 [in Russian].
3. Nanto, D.K. (2009). *The global financial crisis: Analysis and policy implications*. Diane Publishing. fas.org. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL34742.pdf> [in English].
 4. Osnovnyie tendentsii i meropriyatiya na regionalnom urovne: regulirovanie protsessa globalizatsii. (2005). [Main trends and activities at the regional level: regulation of the globalization process]. *General E/ESCAP/1337.repository.un.org*. Retrieved from http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/254656/E_ESCAP_1337-RU.pdf [in English].
 5. OECD. Publishing. (2008). *OECD environmental outlook to 2030*. Organisation for Economic Co-operation and Development. oecd.org. Retrieved from www.oecd.org/env/indicators...outlooks/40200582.pdf [in English].
 6. Stevens, C. (2011). Agriculture and Green growth. *Report to the OECD*. oecd.org. Retrieved from <http://www.oecd.org/greengrowth/sustainable-agriculture/48289829.pdf> [in English].
 7. Payments for Environmental Services within the Context of the Green Economy. (2010). Natural Resources Management and Environment Department Food and Agriculture Organization of the United Nations. *fao.org*. Retrieved from www.fao.org/3/a-al922e.pdf [in English].
 8. Anita, W., Dominic, M., & Neil, A. (2010). *Climate Change and Agriculture Impacts, Adaptation and Mitigation*. *OECD publishing*. oecd.org. Retrieved from <http://www.oecd.org/greengrowth/climate-change-and-agriculture-9789264086876-en.htm> [in English].
 9. OECD. (2008). Environmental Performance of Agriculture in OECD Countries since 1990. *oecd.org*. Retrieved from <http://www.oecd.org/tad/sustainable-agriculture/44254899.pdf> [in English].
 10. OECD-FAO. (2012). Agricultural Outlook. *OECD Publishing*. Paris. *dx.doi.org*. Retrieved from: http://dx.doi.org/10.1787/agr_outlook-2012-en [in English].
 11. Organisation for Economic Cooperation and Development. (2013). *OECD Compendium of Agricultural Environmental Indicators*. oecd.org. Retrieved from <http://www.oecd.org> [in English].

УДК 332.2.021.8(081)

НОВА ПАРАДИГМА ЗВЕРШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

О.І. Ковалів

Інститут агроекології і природокористування НААН

Оцінено причинно-наслідкові аспекти трансформаційних процесів здійснення земельних реформ у сучасній Україні. Обґрунтовано теоретичну і практичну сутність нової парадигми звершення земельної реформи в Україні, яка базуються на комплексній інституціоналізації конституційної норми права власності Українського народу на землю та її природні ресурси — основне національне багатство, а не лише селян. Узагальнено власні наукові підходи до пошуку шляхів бажаного подальшого розвитку економіки природокористування в процесі звершення земельної реформи.

Ключові слова: *земельна реформа, земельні відносини, інтереси, економіка природокористування, місцеве самоврядування, природні ресурси, рента.*

У наукових колах, владних структурах та серед громадськості ведуться пошуки шляхів виходу із надто нездорового та дещо незрозумілого стану суспільно-економічних відносин в Україні.

А втім реальний успіх досягнення мети можливий лише за умов невідкладної і першочергової імплементації в систему життєдіяльності держави конституційних норм: «унітарна», «цілісна і недоторкана», «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в